

AİLE VE DİN İLİŞKİSİ AÇISINDAN SOKAK ÇOCUKLARI*

İSA ÖZEL**

Street Children In Terms Of The Family-Religion Relationship

Abstract: One of the most important social problems of today's world is street children. Children left to streets or children who leave home due to separation of families, incompatibility in the family, violence, stepfather and mother, molestation, hardships with subsistence have become a problem whose influence is felt in big cities as in other countries of the world. This study was carried out on 270 children chosen with snowball sampling method from among street children living in Samsun (n=10), Ordu (n=11), Ankara (n=80), İstanbul (n=134), Bursa (n=19) and Antalya (n=16) in the year 2008-2009. In the study, religiosity levels of street children were analyzed with respect to variables like family type, type of relationship with parents, harmony of father and mother.

* Bu makale "Sokak Çocukları ve Din" başlıklı Doktora Tezi temel alınarak hazırlanmıştır. Makalede elde edilen bulgular genel olarak değerlendirilmiş, tezin hazırlanışından günümüze kadar geçen sürede yapılan bazı çalışmalar ve kaynaklarla desteklenerek yeni bilgi ve yorumlarla geliştirilmiştir

** Yrd. Doç. Dr., Fatih Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi ABD
[ozel_2955@hotmail.com].

Key Words: Street, Street Children, Family, Religion, Religiosity.



Öz: Günümüz dünyasının en önemli toplumsal sorunlarından birisini sokak çocukları oluşturmaktadır. Ailelerin parçalanması, aile içi geçimsizlikler ve şiddet, üvey anne baba, cinsel istismar, geçim zorlukları vb. nedenlerle evini terk eden ya da sokağa atılan çocuklar dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi ülkemizin bazı büyük şehirlerinde de etkisini hissettiren bir sorun olmaya başlamıştır. Bu çalışma, Samsun'da (n=10), Ordu'da (n=11), Ankara'da (n=80) İstanbul'da (n=134), Bursa'da (n=19) ve Antalya'da (n=16) olmak üzere 2008–2009 yılında sokak çocuklarından kartopu örnekleme metodu ile seçilen toplam 270 çocuk üzerinde yapılmıştır. Araştırmada, sokak çocuklarının dindarlık düzeyleri; aile tipi, anne ve baba ile ilişki durumu ve anne baba uyumu gibi değişkenler açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sokak, Sokak Çocukları, Aile, Din, Dindarlık.



Ailelerin parçalanması, aile içi geçimsizlikler ve şiddet, üvey anne baba, cinsel istismar, macera düşkünlüğü ve özenti, büyük şehirlerin renkli yaşantısı, geçim zorlukları vb. nedenlerle evden ayrılan çocuklar günümüz sosyal problemlerinden birisini oluşturmaktadır.¹ Brezilya'dan İtalya'ya, Kenya'dan Filipinlere, Batı Avrupa'dan Bulgaristan'a, Rusya'dan Hindistan'a kadar uzanan ve pek çok ülkede rastlanan sokak çocukları sosyal açıdan hep bir sorun olarak algılanmıştır.²

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizin büyük kentlerinde de günün büyük bölümünü sokakta geçiren çocukların sayısı giderek artmaktadır. Ülkemizde ilk defa sokak çocuklarına 1940'lı yıllarda İstanbul'da rastlanmaktadır.³ Anne babanın koruması ve bakımının yetersizli-

¹ Sevda Uluğtekin, "1940'lı Yıllarda İstanbul'un Sokak Çocukları" Prof. Dr. Sema Kut'a Armağan Yaşam Boyu Sosyal Hizmet, Ankara 1999, ss. 200–204; Sevil Atauz, *Ankara ve Şanlıurfa'da Sokak Çocukları*, Ankara 1994, ss. 7–8.

² Atauz, *Ankara ve Şanlıurfa'da Sokak Çocukları*, ss. 1–2.

³ Uluğtekin, *1940'lı Yıllarda İstanbul'un Sokak Çocukları*, ss. 200–204.

ği vb. nedenlerle kısmen ya da tamamen sokaklarda yaşamak zorunda kalan sokak çocuklarının sayısı hakkında net bir rakam bulunmamaktadır. Bazı araştırmalarda bu sayı 1990 yılında 500 olarak ifade edilirken⁴ günümüzde ise yaklaşık 10 bin sokak çocuğu olduğu belirtilmektedir.⁵

Toplumsal kurumlar içinde insan yaşamında çeşitli temel işlevleri karşılması bakımından en önemli birim ailedir.⁶ Aile, çocuğun hayatının merkezidir. Çocuğun fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamak, onu tehlikelerden korumak ve desteklemek, toplumun kültürel değer ve geleneklerini ona aktarmak ailenin yerine getirdiği önemli görevlerinden bazıları iken⁷, artık günümüzde bu görevlerini yerine getirme noktasında epeyce sorunlar gözükmektedir. Bu makalede, sokak çocuklarının aile yapıları, anne babanın yaşam durumu ve uyumu, aile içi ilişkiler ve benzeri birtakım değişkenlere göre dindarlık düzeylerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Burada araştırmanın temel problemine geçmeden önce bazı temel kavramaların açıklanmasının yararlı olacağı kanısındaım.

1. Sokak Çocuklarının Tanımı ve Kavramsal Boyutu

Ülkemizde “köprü altı çocukları”⁸ olarak isimlendirilen sokak çocukları kavramı, 1979 yılında yapılan BM Çocuk Yılı çalışmasından sonra yaygın kullanım kazanmaya başlamıştır.⁹ Esasında sokak çocukları şemsiye bir

⁴ Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, *2000’li Yıllara Doğru Sosyal Devletin Gerçekleştirilmesinde Sosyal Hizmetlerin Yeri ve Önemi*, Ankara 1995, s. 122.

⁵ <http://haber.mynet.com/turkiyede-10-bin-sokak-cocugu-var-15221-guncel/> (29.10.2012).

⁶ Calvin Wells, *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Doğası*, İstanbul 1994, s. 86.

⁷ Ali Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları*, İstanbul 1999, ss. 9-10; Hüseyin Ağca, *Ailede Eğitim*, Ankara 2008, ss. 2-3; Haluk Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, İstanbul 1987, ss. 125-129; Yurdagül Mehmedoğlu, “Değer Oluşturucu ve Aktarıcı Konumuyla Aile”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 40, sayı: 2, 2004, ss. 29-40; Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, İstanbul 1998, ss. 125-130.

⁸ Sevda Uluğtekin, *Sokak Çocukları*, İstanbul 1997, s. 5; Atauz, *Ankara ve Şanlıurfa’da Sokak Çocukları*, s. 7.

⁹ Sevgi Usta Sayita, *Sokakta Yaşayan Çocuklar: Çocuklar ve Suç-Ceza*, Ankara 2005, ss. 285-301.

kavram olarak ifade edilmektedir.¹⁰ Sokak çocukları kavramı, birçok ülkede suçlu çocukları, değişik psiko-sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı evden kaçan, okulu bırakan, aileleri tarafından terk edilen, reddedilen veya evden atılan, başıboş bırakılan, aileleri olmayan, yüksek düzeyde risk ile karşı karşıya olanlar ile özel ilgiye ve korumaya ihtiyacı olanları kapsayacak şekilde ve eşdeğer kavramlar olarak kullanılmaktadır.¹¹

Sokak çocukları, sokağın (kelimenin en geniş anlamıyla kullanılan yapılar, boş araziler, vs.) kendisi için sürekli ikâmet ve/veya geçim kaynağı olduğu ve sorumlu yetişkinlerce yeterli olarak korunmayan, gözetilmeyen veya yönlendirilmeyen, yetişkinliğe ermemiş herhangi bir kız ya da erkek çocuk olarak da tanımlanmaktadır.¹²

Sokak çocuklarının sınıflandırılmasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. UNICEF, sokak çocuklarını çocuğun sahip olduğu aile desteği ve sokağı kullanım biçimi bakımından üç grupta ele almaktadır:

180

OMÜİFD

Bunlardan birinci grubu; ailenin gözetim ve denetimi altında olan ve güçleşen yaşam koşullarında aile bütçesine katkıda bulunmak için “sokakta çalışan çocuklar” oluşturmaktadır.

İkinci grupta yer alan ve “sokaktaki çocuklar” olarak nitelenen çocukların aileleri ile ilişkileri gevşemiş olmakla birlikte tümüyle kopmamıştır. Bunlar günlerini sokaklarda çalışarak veya dolaşarak geçiren ancak zaman zaman evlerine dönen çocuklardır.

Üçüncü gruptaki çocuklar ise, toplumun yoksul kesiminden gelen ve aileleri ile ya hiç ilişkileri olmayan ya da çok nadir ilişkisi olan ve sokakta yaşayarak hayat mücadelesi veren çocuklardır. “Sokağın çocukları” olarak adlandırılan, aile denetiminden ve korumasından yoksun olan bu

¹⁰ Uluğtekin, *Sokak Çocukları*, s. 5.

¹¹ Ali Seyyar, *Sosyal Siyaset Terimleri*, İstanbul 2002, s. 447; Atauz, *Ankara ve Şanlıurfa’da Sokak Çocukları*, s. 6; Sevil Atauz, *Diyarbakır Sokak Çocukları Araştırması*, ‘y.y.’:Uluslararası Lions MD-118 Yönetim Çevresi, 1997, s. 8.

¹² Judith Ennew, *Street and Working Children*, çev.:Çiçek Öztekin, Ankara 1998, s. 15.

çocuklar üzerlerinde önemle durulması gereken bir risk grubu oluşturmaktadırlar.¹³

Sokak çocukları 5–18 yaşları arasında kız ve erkek çocuklardan oluşan, formel (özel işletmeler, kamu ve devlet işletmeleri, kayıtlı iş yerleri, mevsimlik ve gündelik işler) ve informal (genellikle bildiri yapılmamış inşaat, taşımacılık, küçük atölyeler vb.) işlerde çalışarak hayatlarını devam ettirmeye çalışan çocuklardır. Yapılan araştırmalar sokakta yaşayan çocukların büyük çoğunluğunu (% 90) erkek çocukların oluşturduğunu göstermektedir.¹⁴ Sokaklarda yaşayan erkek çocuklar gibi kız çocuklarının da bulunduğu bilinmesine rağmen yapılan araştırmalarda kız çocuklarına pek rastlanılamamıştır.¹⁵ Sokaklarda kız çocuklarına rastlanılamamasının nedeni olarak zorlu koşullarla karşılaşmış kısa sürede evlerine dönmüş olabilecekleri veya mafya tarafından fuhuş sektörüne itilmiş olabilecekleri belirtilmektedir.¹⁶

2. Aile

Toplumun temel birimi ve en önemli bir sosyal kurumu olan aile, çocuğun hayatının merkezidir. Aile, insanların bir arada dayanışma içinde yaşadığı, anne baba ve çocuklardan oluşan ve toplumun temelini meydana getiren¹⁷, doğumdan önce başlayan ve ilk gelişim yıllarından ömrün sonuna dek etkisini sürdüren, biyolojik olduğu kadar ekonomik ve toplumsal yönleriyle de çocuğun kişiliği ve davranışları ile onun ruhsal gelişimini etkileyen ve yönlendiren bir kurumdur.¹⁸

¹³ Bkz. Atauz, *Diyarbakır Sokak Çocukları Araştırması*, s. 7.

¹⁴ Uuğtekin, *Sokak Çocukları*, s. 9; Atauz, *Ankara ve Şanlıurfa'da Sokak Çocukları*, s. 13; Polat, *Sokak Çocukları*, İstanbul 2002, s. 30.

¹⁵ Sibel Yılmaz, "Sokak Çocukları", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, H.Ü.S.B.E., 1998), s. 75.

¹⁶ Atauz, *Diyarbakır Sokak Çocukları Araştırması*, s. 9; Oğuz Polat, *Çocuk Pornografisi*, İstanbul 2007, s. 123; Hakan Acar, "Duvarların Dışındaki Yaşam Çocukların Anlatımıyla Sokaklar", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, c. 5, sayı: 20, 2007, ss. 84–115.

¹⁷ Ağca, *Ailede Eğitim*, ss. 2–3.

¹⁸ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları*, s. 9, 10, 22; Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, ss. 125–126.

Ailede anne ve baba çocuğa yol gösteren, ona güven duygusu aşıl原因, model oluşturan ve toplumsal alışkanlıklar kazandıran bir rol üstlenmektedir.¹⁹ Çocuğun ilk sosyal deneyimlerini edindiği, değer yargılarının oluştuğu, kişiliğinin oluşumu için gereken özdeşleşmeyi sağladığı yer olan ailede,²⁰ eşler arası ilişki çocuklara karşı takınılan tavrı etkilemektedir.²¹

Aile bütünlüğünün ölüm, boşanma, ayrılık ya da terk gibi nedenlerle bozularak anne babadan birinin ya da her ikisinin birden olmaması durumu, parçalanmış aile olarak tanımlanmaktadır.²² Aile birliğinin bozulması çocuğun fizyolojik, zihinsel ve toplumsal gelişimini olumsuz etkiler.²³ Parçalanmış aile yapılarına bağlı olarak çocuğun (anneanne babaanne, dayı, hala, amca, teyze) farklı yerlerde kalması ve aileden uzak ilişkiler içinde olması onun yetişmesini olumsuz olarak etkiler. Bu durum suça yönelme, dilencilik, evden kaçma vb. sorunlar olarak kendini gösterir.²⁴

Vefat ya da boşanma durumunda kadın veya erkeğin yeniden evlenmesi ile oluşan üvey anne veya babanın çocuğa karşı aşırı sert davranışı ya da anne veya babanın sağ olması çocuğun üvey anne ya da baba ile geçinmesini zora sokar.²⁵ Aile içerisinde mutlu olamama, üvey anne ya

¹⁹ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul 1994, s. 138.

²⁰ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s. 130; Sevdâ Uluğtekin, *Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma*, Ankara 1991, s. 35.

²¹ Nephân Atav, "Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri", *Aile Yazıları 3, Birey, Kişilik ve Toplum*, Beylü Dikeçligil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 1-21.

²² Işıl Bulut, "Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma", *Aile Yazıları 3, Birey, Kişilik ve Toplum*, Beylü Dikeçligil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 197-228; Uluğtekin, *Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma*, ss. 37-38.

²³ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s.138; Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, s. 108, 145.

²⁴ Kemal Sayar, "Boşanmış Ailede ve Çocuklarda Görülen Problemler", *Günümüzde Aile*, ed.:Ömer Çaha, İstanbul 2007, ss. 69-77;İbrahim Cılga, *Korunmaya Muhtaç Gençlerin Sorunları ve Yetiştirme Yurtları*, Ankara 1989, s. 13;Atav, *agm*, ss.1-13.

²⁵ Byvette Walczak&Sheila Burns, *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri*, çev.:İsmail Ersevîm, İstanbul 1999, s. 172.

da baba ile anlaşamama²⁶ veya her ikisinin istememesi çocukların sokağa düşmelerindeki temel etkenlerden birisidir.

Ailede alkolik birisinin olması aile üyeleri arasında iletişim kurmakta güçlük çekilmesine yol açtığı gibi, çocuğa ve eşe karşı şiddet uygulama sorununu da yaratmaktadır. Şiddete uğrayan annenin şiddet uygulaması yanında okulda öğretmenler, evde baba, ağabey, abla, enişte vs. çocuğa şiddet uygulayabilmektedirler.²⁷ Ailede ve okulda yaşanan şiddet, çocuğun beden ve ruh sağlığını olumsuz etkilediği gibi çocukta korku, güvensizlik, çeşitli ruhsal bozukluklar, başarısızlık, yalan söyleme, saldırganlık, okuldan ve evden kaçma gibi sorunlara yol açmakta ve çocukların evden ayrılmak zorunda kalmalarında şiddet büyük yer tutmaktadır.²⁸

Aynı şekilde bağımlılık söz konusu olmasa bile sık sık alkol kullanımını evde taciz olasılığını artırmaktadır.²⁹ Bunların yanında anne ya da babanın hasta olması³⁰, çocuğa karşı anne baba, üvey anne baba, kardeşler ve akrabaların fiziksel, duygusal ve cinsel istismarda ve tacizde bu-

²⁶ Ennew, *Street and Working Children*, s. 19; Peker, 99 *Soruda Çocuk ve Suç*, İstanbul 1994, s. 45, 49.

²⁷ Ali Seyyar, "Aile içinde Çocuklara Yönelik Şiddete Karşı Sosyal Politikalar", *Kamu-İş Dergisi*, c. 5, sayı:4, 2000, ss. 1-17; Başbakanlık Aile Araştırmalar Kurumu, *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*, Ankara 1995, s. 150; F. Dilek Gözütok, Ö. Cem Karacaoğlu & K. Oğuz Er, "Çocuklar Evde de Okulda da Dövülüyor", *Okullarda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu*, ed.: Adem Solak, Ankara 2007, ss. 133-149.

²⁸ Nephane Saran, "Aile Hayatı ve Toplum", *Aile Yazıları 3, Birey, Kişilik ve Toplum*, Beylül Dikeçligil & Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 135-142; Özcan Köknel, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, İstanbul 1996, ss. 149-150; Ahmet Üstün, Müge Yılmaz & Şule Kibar, "Gençleri Şiddete Yönelten Nedenler", *Okullarda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu*, ed.: Adem Solak, Ankara 2007, ss. 109-131; Şükrü Ada, "Suçlu Çocukların Türkiye Profili", *Okullarda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu*, ed.: Adem Solak, Ankara 2007, ss. 301-302; Başbakanlık Aile Araştırmalar Kurumu, *agm*, s. 150; Ennew, *Street and Working Children*, ss. 14-18; Nawal H. Ammar, "The Relationship Between Street Children and the Justice System in Egypt", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2009, vol. 53, n. 5, ss. 556-573, <http://ijo.sageup.com/cgi/content/abstract/53/5/556> (20.07.2010); Polat, *Sokak Çocukları*, s. 21; Yılmaz, *Sokak Çocukları*, s. 105; Acar, *Duvarların Dışındaki Yaşam*, ss. 84-115; Atauz, *Ankara ve Şanlıurfa'da Sokak Çocukları*, s. 21.

²⁹ Esin Küntay & Güliz Erginsoy, *İstanbul'da On Sekiz Yaşından Küçük Ticari "Seks İşçisi" Kızlar*, İstanbul 2005, s. 94.

³⁰ Işıl Bulut, *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi*, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara 1993, s. 84.

lunması, anne babanın çocuğu istememesi, anne babanın çalışması dolayısıyla çocuğun ihmal edilmesi vb. aile içi sorunlar çocuğun evle ilişkilerini zayıflatmakta ve evle bağlarını koparabilmektedir.³¹

Ağır yaşam koşulları ve göç eden ailelerin tüm bireylerinin çalışmak zorunda kalması aile bireylerini birbirinden uzaklaştırmakta, çocuklar aile denetiminden uzaklaşmaktadır. Aile bağlarının zayıflaması çocukların sokağa düşmesindeki etkenlerden bir diğeridir.³² Diğer taraftan sokakta çalışan çocuklara sokağın sunduğu özgür ve başıboş ortam, okuldaki başarısızlık ve okulu bırakmak zorunda kalma ailedeki sorunlarla birleştiğinde aileyle ilişkileri koparabilmekte, çalışan bu çocukları sokak çocuğu olmaya en yakın adaylar arasına katmaktadır. Çocukların sokakta tanıştığı, sokakta yaşayan çocuklarla oluşturdukları ilişki ve bunun neticesinde zamanla bally ve tiner gibi maddeleri kullanmaya başlamaları nedeniyle sokak yaşamı cazip hale gelebilmekte³³ ve bunlar potansiyel olarak sokak çocuğu olmaya aday olmaktadır.³⁴

Bütün bu sorunlar ailenin sağlıklı bir fonksiyon göstermesini engellediği gibi olumsuz aile ortamından etkilenen çocukların evden uzaklaşarak sokağın kendilerine sunduğu özgür ortama yönelmelerine sebep olmaktadır.

³¹ Seyyar, *agm*, ss. 1-17; Acar, *Duvarların Dışındaki Yaşam*, ss. 84-115; Atauz, *Ankara ve Şanlıurfa'da Sokak Çocukları*, s. 21; Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, s. 186; Ada, *agm*, ss. 297-319; Polat, *Sokak Çocukları*, s. 19, 66; Sedat Topçu, *Çocuk ve Gençlerin Cinsel İstismarı*, Ankara 1997, s. 50.

³² Polat, *Sokak Çocukları*, ss. 17-19.

³³ Lewis Aptekar, "Street Children In The Developing World:A Review of Their Condition", *Cross-Cultural Research*, c. 28, s. 3, 1994, ss. 195-224; Neslihan Eminağaoğlu, "Güç Koşullarda Yaşayan Sokak Çocuklarında Dayanıklılık (Sağlamlılık)", (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ege Ü.S.B.E., 2006), s. 165; Yılmaz, *Sokak Çocukları*, s. 36.

³⁴ C.Panter-Brick, "Street Children: Cultural Concerns", *İnternational Encyclopedia of the Social Behavioral Sciences*, Neil J. Smelser and Paul B. Baltes, Oxford: Elsevier Science Ltd., 2001, ss. 15154-15157; Sadık Güneş&A.Rasim Kalaycı, "*Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklar: Tespitler ve Çözüm Önerileri*", Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar G.M., 2004, ss. 4-5; Polat, *Sokak Çocukları*, s. 19; Yılmaz, *Sokak Çocukları*, s. 9.

3. Din ve Dindarlık

Ceza, ibadet, âdet, tutulan yol, boyun eğme, itaat etme ve kullukta bulunma manalarına gelen din³⁵; akıl sahiplerini kendi arzuları ile iyilik yapmaya sevk eden ilâhî bir nizamdır.³⁶ Din insanın duygu, düşünce, irade, vicdan ve davranış gibi bütün kabiliyet ve eğilimlerine hitap eden³⁷ ve onun hayatını şekillendiren bir müessesedir.³⁸

Din, insanları derinden etkileyen ve onun hayatına yön veren bir olgu³⁹, insanların tutum ve davranışlarını, insanların birbirleriyle olan ilişkilerini ve toplumsal hayatı düzenleyen bir kurumdur.⁴⁰ Dindeki potansiyel güç onun toplumsal alandaki yaşayışı etkilemede kendisini göstermektedir. Dinî düşüncenin pratik görünümünden birisi de bireyin inancını sosyal alanda gerçekleştirmeye sevk etmesidir.⁴¹ Din sadece ferdî bir olgu değil, insanın dünya hayatını emir ve yasaklarla tanzim etmesi yönüyle de toplumsal bir olgudur.

Özellikle ilâhî dinler açısından bakıldığında din, ferdî ve içtimaî yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşam tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur. O bir değer koyma, değer biçme ve yaşam tarzıdır. Kutsal bir yaratıcıya isteyerek bağlanma ve O'nun iradesine tabi olma olarak tanımlanmaktadır.⁴²

³⁵ İbni Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1970, c. I, s. 241.

³⁶ M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. I, sad.:İsmail Karaçam ve diğerleri, İstanbul 1992, s. 92.

³⁷ Hüseyin Peker, "Suçlularda Dinî Davranışlar", *O.M.Ü.İ.F.D.*, IV, Samsun 1994, ss. 93-123; Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul 1970, s. 5; Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara 1989, ss. 187-188.

³⁸ Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası*, İstanbul 1997, ss. 158-164.

³⁹ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir 1994, s. 6.

⁴⁰ Ahmet İnam, "Terör ve Din", *Dinî Araştırmalar*, c. 7, sayı: 20, 2004, ss. 37-46; Hâbil Şentürk, "Kişilik ve Din", *Yeni Ümit*, sayı: 34, 1996, ss. 18-23.

⁴¹ M.Abdullah Draz, *Din ve Allah İnancı*, çev.: Bekir Karlığa, İstanbul 't.y.', s. 77.

⁴² Aydın, *Din Felsefesi*, s. 5.

Jung da dini, olumlu ya da olumsuz en yüksek ve en güçlü değerler ile kurulan bir ilişki olarak tarif etmektedir.⁴³ Fromm ise dini, bir toplumun bireylerince paylaşılan ve o bireylere belli bir yöneliş, belli bir bağlanma amacı kazandıran, herhangi bir düşünce ve eylem sistemi olarak tanımlamaktadır.⁴⁴

Din insana hayatın anlamı, yaşamın bütünlüğü, güvenlik, sıkıntıları hafifletme, ölüm korkusundan sıyrılma vb. konularda psikolojik anlamda bir huzur verir.⁴⁵ O, insanın yaşadığı güçlükler ve karşılaştığı olaylar, stres, afetler, hastalıklar, ölüm vb. durumlar karşısında ona fedakârlık, sabır ve yerine göre umut ve mücadele azmi aşlar. Dindar kimse sorunların üstesinden gelme ve onları çözmede kendisini daha kuvvetli hissederek.⁴⁶ İnsana güven ve bir dünya görüşü veren din, hayat ve ölüm ötesi hakkında da bir teselli kaynağıdır.⁴⁷ Din bireylerin ve toplumun ruh sağlığını koruyucu ve geliştirici en güçlü psikolojik etken⁴⁸ ve hayat değerlerini koruma yönünde de büyük bir motivasyon kaynağıdır.⁴⁹

Din insana yaşamın zorluklarıyla mücadele etmede güç verdiği gibi⁵⁰, ibadet yoluyla da Allah'la, kendi kendisiyle ve diğer insan ve varlıklarla ilişkisini düzenleyen bir sistem olup yaptığı ibadetlerin her biri kişiliğin belli yönlerinin gelişip olgunlaşmasını hedef alan ve biri diğerini tamamlayan bir yetiştirme programı olarak da anlaşılabilir.⁵¹ Kişinin inancını, günlük davranış ve faaliyetlerini yansıttığı davranış boyutu

⁴³ Carl Gustav Jung, *Din ve Psikoloji*, çev.:Cengiz Şişman, İstanbul 1993, s. 119.

⁴⁴ Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev.:Şükrü Alpagut, İstanbul 1990, s. 31.

⁴⁵ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Samsun 2000, ss. 65-76.

⁴⁶ Yünni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul 1998, ss. 114-115.

⁴⁷ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, İstanbul 1982, s. 29;Nils G.Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, çev.:Abdülkerim Bahadır, İstanbul 2007, ss. 24-25.

⁴⁸ Peker, *Din Psikolojisi*, s. 115; Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, ss. 145-146.

⁴⁹ Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, ss. 111-112.

⁵⁰ Hasan Kayıklık, "Allport'a Göre Dinî Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım", *Dinî Araştırmalar*, c. 5, sayı: 15, 2003, ss. 121-138.

⁵¹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, ss. 233-237; Peker, *Din Psikolojisi*, ss. 112-119.

olarak değerlendirilen dindarlık⁵², insanı kötü alışkanlıklardan koruyan ve çevresiyle uyumlu ilişkiler kurmasını sağlayan, güvenilir ve inanılır olma nitelikleri kazandıran bir referans kaynağıdır.⁵³

4. Araştırmanın Problemi

Kent sokaklarında aile ve toplumun koruması ve gözetiminden uzak olarak gününü geçiren, uyuşturucu madde kullanmaya ve suç işlemeye meyilli, sayıları ve sorunları giderek artmakta olan sokak çocuklarının dindarlık profilinin aile yapıları, anne babanın durumu ve uyumu, aile içi ilişkiler ve benzeri birtakım değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı hususu araştırmamızın temel problemidir.

5. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmamızda şu hipotezlerin test edilmesi amaçlanmıştır.

1. Geniş aile tipinde yetişen sokak çocuklarının dindarlık düzeyi çirdek ve parçalanmış aile tiplerinde yetişen sokak çocuklarına göre daha yüksektir.
2. Annesi öz olan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi annesi öz olmayanlara göre daha yüksektir.
3. Babası öz olan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi babası öz olmayan sokak çocuklarına göre daha yüksektir.
4. Anne babası sağ ve birlikte yaşayan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi, diğerlerinin dindarlık düzeyine göre daha yüksektir.
5. Anneleri ile ilişkileri iyi olan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi, anneleri ile ilişkileri iyi olmayan sokak çocuklarının dindarlık düzeyine göre daha yüksektir

⁵² Abdullah H. M. Halife, "İslâm'da Suç Eğilimine Karşı Koruyucu Bir Mekanizma Olarak Dindarlık", çev.:F. Mehveş Kayani, *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, c. II, sayı: 2, 1994, ss. 9–20.

⁵³ Halil Ekşi, "Din Eğitimi, Gençlik ve Kimlik", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, ed.:Hayati Hökelekli, Ankara 2002, ss. 153–182.

6. Babaları ile ilişkileri iyi olan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi babaları ile ilişkileri iyi olmayan sokak çocuklarının dindarlık düzeyine göre daha yüksektir.

7. Anne babasının uyumu iyi olan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi anne babaları daha az uyumlu olanlara göre daha yüksektir.

8. Anne babası alkol kullanmayan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi, anne babası alkol kullanan sokak çocuklarına göre daha yüksektir.

6. Araştırmanın Sınırlılıkları

1) Araştırma, aileleri ile ya hiç ilişkileri olmayan ya da çok nadir ilişkisi olan, günün yirmi dört saatini sokakta geçiren ve sokağın çocukları olarak tanımlanan 7-18 yaş gruplarını kapsamaktadır.

2) Bu araştırma Samsun, Ordu, Ankara, Antalya, Bursa ve İstanbul'da yaşayan Sokak Çocuklarını kapsamaktadır.

3) Araştırmanın bağımsız değişkeni olan sokak çocukları ile dindarlık ilişkisi bu çalışmada kullandığımız "Dindarlık Ölçeği"nin ölçtüğü tutum örnekleri ile sınırlıdır.

4) Araştırmanın sonuçları sokak çocuklarının doğru cevap verdikleri varsayımıyla sınırlıdır.

7. Araştırma Metodu ve Verilerin Analizi

Araştırmamızda anket metodu kullanılmıştır. Bununla birlikte anketleri yüz yüze yaptığımızdan dolayı "mülakat ve gözlem" tekniklerinden de istifade edilmeye çalışılmıştır. Sokak çocuklarının dindarlık yönelimlerini ölçmek üzere Naci Kula'nın geçerlilik ve güvenilirliğini yaptığı 30 soruluk bir "Dindarlık Ölçeği" kullanılmıştır.⁵⁴ Kişisel Bilgi Formu ve Dindarlık Ölçeğini içeren anketler Samsun, Ordu, Ankara, Antalya, Bursa ve İstanbul'da yaşayan sokak çocuklarına Kartopu örnekleme yöntemi ile tarafımızdan uygulanmıştır. Uygulanan anket formlarından eksiksiz ola-

⁵⁴ M. Naci Kula, *Kimlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*, İstanbul 2001, ss. 30-31, 193-194.

arak doldurulan toplam 270 anket araştırmaya dâhil edilmiştir. Sokak çocuklarının dindarlık ölçeğinden aldıkları puanlar toplanmış ve uygulanan her bir anketten elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Kişisel Bilgi Toplama Anket Mülakat Formu ve Dindarlık Ölçeği'nden elde edilen verilerin analizi SPSS 10.0 istatistik (Statistical Package For Social Sciences) paket programı ile yapılmıştır.

Bilgilerin analizinde ve hipotezlerin test edilmesinde tek yönlü varyans analizi (ONE-WAY- ANOVA) ve Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Varyans analizi sonucunda puan ortalamaları arası farkın önemli bulunduğu durumlarda, hangi gruplar arasında farkın önemli olduğuna TUKEY-HSD testi ve Mann-Whitney U testi ile bakılmıştır. Test sonuçlarındaki anlamlılık düzeyi (en çok hata payı) 0.05 olarak alınmıştır. Anket uyguladığımız çocukların bir kısmı bazı soruları boş bıraktığı için örnekleme katılan çocukların dindarlık düzeyi ile ilgili tablolarda toplam sayılar değişkenlik arz etmektedir.

8. Bulgular ve Yorum

8.1. Aile Tipine Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Düzeyleri

Tablo 1: Aile Tipine Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Puanları İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Ailenin Oluşum Tipi	N	%	X	S	1	2	3	4
1. Çekirdek aile	207	77.8	100.46	22.17	.	*	*	*
2. Geniş aile	14	5.3	115.50	6.92	*	.	_	*
3. Parçalanmış aile	38	14.3	111.07	10.47	*	_	.	*
4. Bilmiyorum	7	2.6	77.14	21.13	*	*	*	.
Toplam	266	100.0	102.15	21.20				
Sd= 3/262	F= 8.43	p<0.001	Önemli					

Tablo 1'de görüldüğü üzere aile tiplerine göre araştırmaya katılan çocukların % 77.8'inin çekirdek aileye, % 14.3'ünün parçalanmış aileye, %

5.3'ünün ise geniş aileye sahip olduğu ve % 2.6'sının ise ailesinin mahiyetini bilmediği görülmektedir.

Ailenin oluşum tipine göre deneklerin dindarlık düzeyine bakıldığında, $X=115.50$ ortalama ile ailesinin oluşum şeklini geniş aile olarak belirtenlerin en dindar grup oldukları görülmektedir. $X=111.07$ ile parçalanmış aile tipi ikinci sırada, $X=100.46$ ile çekirdek aile tipi ise üçüncü sırada bulunmaktadır. Aile oluşum tipine göre dindarlık düzeyi en zayıf olan grubu $X=77.14$ ile, ailesinin durumunu bilmeyenler oluşturmaktadır.

Aile tiplerine göre sokak çocuklarının dindarlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını saptamaya yönelik yapılan tek yönlü varyans analizi (F testi) sonucunda $p<0.001$ düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu belirlenmiştir. Çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey-HSD testi analizi sonucunda da bu anlamlı farklılaşmanın, geniş aile tipi çocukları ile çekirdek aile, parçalanmış aile ve ailesinin oluşum tipini bilmeyen çocuklar arasında olduğu görülmüştür.

Aile tipine göre "Geniş aile tipinde yetişen sokak çocuklarının dindarlık düzeyi çekirdek ve parçalanmış aile tiplerinde yetişen sokak çocuklarına göre daha yüksektir." şeklinde düzenlenen hipotezin doğrulandığı görülmüştür. Bu sonuç, aile büyüklüğünün çocukların dindarlıkları üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir.

Çocuklarda dinî duyguların erken ya da geç başlamasında içinde yetiştikleri çevrenin büyük etkisi vardır.⁵⁵ İçinde büyüdüğü ailenin sosyal yapısı ve biçimi çocuğun gelişimini doğrudan etkiler. Ailenin ataerkil yapıda ya da dağılmış bir biçimde olması kadar çocuğun farklı aile üyeleriyle olan ilişkisi de gelişiminde etkili olmaktadır.⁵⁶ Yapılan araştırmalar çocukların dinî bilgilerini edindiği yerlerin başında aile üyelerinin geldiğini göstermektedir. Konuk, Araz ve Yılmaz'ın araştırmalarında çocukların büyük çoğunluğunun dinî bilgilerini anne baba, büyük anne büyük

⁵⁵ Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Ankara 1983, s. 44.

⁵⁶ Emre Kongar, "Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", *Aile Yazıları 2, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, Beylü Dikeçligil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 63-91;Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s.133.

baba, hala ve teyze gibi aile büyüklerinden öğrendikleri belirtilmektedir.⁵⁷ Dolayısıyla geniş ailenin çocuğun dinî bilgileri edinmesi ve uygulamasında daha etkili olduğu, dede-nine, amca, hala ve teyzenin bulunduğu geniş ailede yaşamanın çocuğun dinî eğitimindeki etkisinin daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Geniş aile tipinde anne babanın çocuğun terbiyesi ve dinî eğitiminde bıraktıkları boşlukları diğer aile üyelerinin doldurmaları son derece kolaydır. Değişik nedenlerle parçalanmış aile yapılarında ise, boşanma veya terk etme gibi nedenlerle çocuğu bir daha arayıp sormayan veya ilgilenmeyen anne babaya kızgın olan çocuğun onların değerlerini benimsemesi mümkün görülmemektedir. Boşanmış ailelerde çocukların önemli bir korkusu, annenin yeniden evlenerek yabancı bir babanın eve gelmesi olup erkek çocuklar babanın kaybına neden olarak anneyi suçlayabilmektedirler.⁵⁸ Boşanma neticesinde çocukların farklı evlere gidip gelmeleri de onları tedirgin edebilmekte ve bu onlarda evden eve atıldıkları duygusuna yol açabilmektedir.⁵⁹ Boşanmadan sonra ilişkilerin kopmasının ve görüşmelerin azalmasının nedenini kavrayamayan çocuk terk edilmiş duygusuna kapılabilmektedir.⁶⁰ Gerek boşanmada ebeveynin suçlu görülmesi gerekse terk edilme duygusu, çocuğun anne babayı dolayısıyla da onların değerlerini tümüyle reddetmesine yol açabilir. Bunların yanında boşanmaya kendisinin neden olduğu düşüncesi de çocukta suçluluk duygusuna sebep olabilmekte, karşı cinsle özdeşim kuracağı modellerden yoksun

⁵⁷ Yurdağül Konuk, *Okulöncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, Ankara 1994, s. 56; Hacer Araz, *Türk Aile Yapısında Aile İçi Dini İletişim Problemleri ve Bunun Çocuğun Din Eğitimi Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), ss. 73-74; Semiha Yılmaz, *7-9 Yaş Çocuklarının Dinî Bilgi ve Duygu Gelişimleri Üzerinde Ailenin Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), ss. 53-54.

⁵⁸ Aysel Ekşi, *Çocuk, Genç ve Anne Babalar*, İstanbul 1990, s. 39.

⁵⁹ Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, İstanbul 2000, s. 110.

⁶⁰ Duyan Dabanlı&Şule Bilir, "Ailelerde Boşanma Vakaları Sonucu Çocukların Geliştirdikleri Tepkiler ve Bu Tepkileri Doğuran Faktörler", *Aile Yazıları 3, Birey, Kişilik ve Toplum*, Beylü Dikeçligil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 143-156; Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, İstanbul 1999, s. 92.

olduğundan dolayı da benlik ve cinsel kimlik geliştirmekte zorlanmaktadır.⁶¹

8.2. Annenin Öz Olup Olmama Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Düzeyleri

Tablo 2: Annenin Öz Olup Olmama Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Puanları İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Annenin Öz Olup Olmama Durumu	N	%	X	S	1	2	3
1. Evet	231	85.6	104.28	18.98	.	*	*
2. Hayır	28	10.4	90.89	30.14	*	.	-
3. Bilmiyorum	11	4.1	87.72	22.37	*	-	.
Toplam	270	100.0	102.21	21.06			
	Sd= 2/267	F= 8.17	p< 0.001	Önemli			

192

OMÜİFD

Tablo 2’de görüldüğü gibi annenin öz olup olmama durumuna bakıldığında, çocukların % 85.6’sı annelerinin öz olduğunu belirtmiştir. Annelerinin öz olmadığını belirtenlerin oranı % 10.4’tür. Annelerinin öz ya da üvey olup olmadığını bilmeyenler ise % 4.1’lik bir orana sahiptir.

Annelerin öz olup olmama durumuna göre deneklerin dindarlık düzeyine bakıldığında, $X=104.28$ ortalama ile annesinin öz olduğunu belirten çocukların en dindar grup oldukları görülmektedir. İkinci sırada ise $X=90.89$ ortalama ile, annesi öz olmayanlar gelmektedir. Annenin öz olup olmama durumuna göre en az dindar olan grubun $X=87.72$ ile annesinin durumunu bilmeyen çocuklar olduğu görülmektedir.

Annelerin öz olup olmama durumunun sokak çocuklarının dindarlık düzeyi açısından anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını sapt-

⁶¹ Nermin Abadan-Unat, “Dış göç Akımının Türk Kadının Özgürleşme ve Sözde Özgürleşme Sürecine Etkisi”, *Aile Yazıları 2, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, Beylü Dikeçli-gil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 147-171;Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, İstanbul 1998, s. 151.

maya yönelik yapılan tek yönlü varyans analizi (F testi) sonucunda ($p < 0.001$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu belirlenmiştir. Çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey-HSD testi analizi sonucunda da bu anlamlı farklılaşmanın, annesi öz olan çocuklar ile annesi öz olmayan ve annesinin öz ya da üvey olup olmadığını bilmeyen çocuklar arasında olduğu görülmüştür.

Annenin öz olup olmama durumuna göre, “Annesi öz olan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi annesi öz olmayanlara göre daha yüksektir.” şeklinde düzenlenen hipotezimiz doğrulanmıştır. Bu sonuç öz annenin, çocuk üzerindeki olumlu etkisinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Çocukların dinî bilgilerini öğrendiği yerlerin başında anneler gelmektedir. Konuk çalışmasında, çocukların % 29.54’ünün,⁶² Yılmaz ise % 52.6’sının dinî bilgileri annelerinden öğrendiklerini belirtmektedirler.⁶³ Ancak dinî bilgileri öğretecek olan annenin çocuk üzerinde etkili olabilmesi için çocukla ilişkilerinin iyi olması gerekmektedir. Bu da çocukla arada oluşan sevgi, güven ve bağlanma duygularıyla beraber başlamaktadır.⁶⁴ Anne tarafından gösterilen bu sevgi çocukların onları örnek almalarını kolaylaştırmaktadır. Çocuklarına yeterince sevgilerini gösteremeyen anneler, onlarla yeterli iletişim kuramamış olurlar ve bu da çocuklarda kendilerinin anne tarafından sevilmediği şeklinde yorumlanır.⁶⁵

Ölüm veya ayrılma gibi nedenlerle işlevini yitiren ailede üvey annenin, yerini aldığı öz anneye göre farklı davranışlara sahip olması ve daha az hoşgörü göstermesi doğaldır.⁶⁶ Annelerini yitiren ya da boşanma sonucu anneden ayrı düşen çocuklar kendilerini tedirgin ve güvensiz his-

⁶² Konuk, *age*, s. 56.

⁶³ Yılmaz, *agt*, ss. 53–54.

⁶⁴ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları*, s. 180; Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslâmiyet’in Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul 1982, ss. 227–229.

⁶⁵ Muharrem Özsan, “Çocuk Suçlarında Aile ve Anne-baba İlişkilerinin Rolü”, *Aile Yazıları 3, Birey, Kişilik ve Toplum*, Beylü Dikeçligil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 35–41; Bulut, *aqm*, ss. 197–228; M. Akif Kılavuz, “Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed.: Hayati Hökelekli, Ankara 2002, ss. 209–254; Seyyar, *age*, s. 180.

⁶⁶ Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, s. 145.

sederler. Özellikle boşanma, çocuk ya da ergenin üvey anne ile anlaşamama endişesine etki etmektedir.⁶⁷ Nitekim Karakuş tarafından yapılan araştırmada parçalanmış ailelerde anneleri ile birlikte yaşayan çocukların, annelerinin bir başkasıyla ilişkili olmadığı durumlarda okul başarılarının yüksek olduğunu, bir başkasıyla birlikte olduğu durumlarda ise çocukların depresyonunun arttığını ve başarısının düştüğünü belirtmekte ve bunun da muhtemelen çocukların annelerinin sevgisini kaybetme korkusundan kaynaklanmış olabileceğini belirtmektedir.⁶⁸ Çocuk, annesinin yerini alan kadına kuşku ile bakar ve ona karşı bir tedirginlik hisseder. Onun kendisini eleştirmesine ve azarlamasına aşırı duyarlılık gösterir. Üvey annenin çocuğa karşı aşırı sert davranışı ya da öz annenin sağ olması da çocuğun üvey anne ile ilişkisini zora sokan etkenlerdendir.⁶⁹ Üvey anne tarafından kabul görmeyen çocuklar, kendilerini emniyette hissedemez ve ruhen rahatsız olurlar.⁷⁰ Sevgiyle beslenmeyen ilişkilerde, annenin iletceği dini içerikli mesajın olumlu karşılanması mümkün olmadığından bu durumda olan çocuk, üvey anneye yakınlık hissetmeyeceği gibi onu kendisine örnek de almayacaktır.⁷¹

Diğer taraftan eşler arasındaki ilişki biçimi de çocuklara karşı takınılan tavrı etkilemektedir. Eşiyle anlaşamayan mutsuz bir anne tüm sevgisini çocuğuna verebileceği gibi saldırgan bir tutuma da bürünebilir.⁷² Bu tür saldırgan tutum ve uygulanabilecek şiddet çocuğun anneden soğumasına ve anneye tepki göstermeye neden olabilir. Nitekim annenin öz

⁶⁷ Kemal Sayar, "Boşanmış Ailede ve Çocuklarda Görülen Problemler", *Günümüzde Aile*, ed.:Ömer Çaha, İstanbul 2007, ss. 69-77;Walczak&Burns, *age*, ss. 183-185;Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, s. 109.

⁶⁸ Sedat Karakuş, "Anne-babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi ve Okul Başarısına Yansımaları", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, DEÜEBE 2003), s. 72.

⁶⁹ Walczak&Burns, *age*, s. 172.

⁷⁰ Seyyar, *agm*, ss. 1-17;İbrahim N. Özgür, *Ailede, Okulda Çocuk ve Gencin Ruh Sağlığı*, İstanbul 1972, s. 304.

⁷¹ Ayşegül Yiğit, "Çocuğun Gelişim Özellikleri ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 22, 2006, ss. 179-203; Mustafa Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XLV, 2004, sayı: 2, ss. 137-154.

⁷² Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, s. 133.

olup olmama durumu ile anne baba uyumuna baktığımızda annesi üvey olan çocukların ailelerinin % 17.9'unun sürekli kavga, % 42.9'unun ise bazen kavga ettikleri görülmektedir. Anne ile yakınlık kuramayan ve anne ve babası arasındaki kavgaların kendi yüzünden çıkmış olabileceğini düşünen çocuğun –üvey olduğu tavırlarla ve sözlerle hissettiriliyorsa üvey anneyi ve onun dinî değerlerini benimseyebileceği düşünülmemektedir.

8.3. Babanın Öz Olup Olmama Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Düzeyleri

Tablo 3: Babanın Öz Olup Olmama Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Puanları İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Babanın Öz Olup Olmama Durumu	N	%	X	S	1	2	3
1. Evet	217	80.4	102.96	21.25	.	-	*
2. Hayır	42	15.6	102.16	18.71	-	.	-
3. Bilmiyorum	11	4.1	87.72	22.37	*	-	.
Toplam	270	100.0	102.21	21.06			
Sd= 2/267	F= 2.77		p<0.05	Önemli			

195
OMÜFD

Tablo 3'de babaların öz olup olmama durumuna bakıldığında, çocukların % 80.4'ü babalarının öz olduğunu belirtmiştir. Babalarının öz olmadığını belirtenlerin oranı % 15.6'dır. Babalarının öz ya da üvey olup olmadığını bilmeyenler ise % 4.1'lik bir orana sahiptir.

Babanın öz olup olmama durumuna göre deneklerin dindarlık düzeyine bakıldığında, $X=102.96$ ortalama ile babasının öz olduğunu belirten çocukların en dindar grup oldukları görülmektedir. İkinci sırada ise $X=102.16$ ortalama ile babası öz olmayanlar gelmektedir. Babanın öz olup olmama durumuna göre en az dindar olan grubu $X=87.72$ ile babasının durumunu bilmeyen çocuklar oluşturmaktadır.

Babanın öz olup olmama durumunun sokak çocuklarının dindarlık düzeyi açısından anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını saptamaya yönelik yapılan tek yönlü varyans analizi (F testi) sonucunda ($p < 0.001$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu belirlenmiştir. Çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey-HSD testi analizi sonucunda da bu anlamlı farklılaşmanın, babası öz olan çocuklar ile babasının öz ya da üvey olup olmadığını bilmeyen çocuklar arasında olduğu görülmüştür.

Babanın öz olup olmama durumuna göre, “Babası öz olan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi babası öz olmayan sokak çocuklarına göre daha yüksektir.” şeklinde düzenlenen hipotez doğrulanmıştır.

Çocukların dinî bilgilerini öğrendiği yerlerden birisi de babalardır. Yılmaz çalışmasında çocukların % 22.6’sının⁷³, Konuk ise araştırmasında çocukların % 9.9’unun dinî bilgilerini babalarından öğrendiklerini belirtmektedirler.⁷⁴ Ailenin parçalanması neticesinde oluşan yeni aile içerisinde üvey babanın yeni eşinden olan çocuklara farklı davranması veya daha az hoşgörü göstermesi olağandır.⁷⁵ Ebeveynlerin yeniden evlenmesi çocukların uyumunu zorlaştırmakta, üvey babanın çocuklara karşı tutumları, çocukların aileye yeni bireyi kabul etmelerini ve uyumunu kolaylaştırmada son derece önem arz etmektedir.⁷⁶ Üvey babanın yanında kalma çocuğa olumsuz etki yapabilmekte ve onun anti-sosyal hareketlere başvurmasına neden olabilmektedir.⁷⁷ Üvey baba tarafından iyi kabul göremeyen çocuklar, kendilerini emniyette hissedemez, ruhen rahatsız olur ve tedirginlik içinde yaşarlar.⁷⁸ Sevileni taklit etme eğiliminde olan çocuklar, aile üyelerinde gördükleri ibadetlere ve dinî motifli her türlü davranışlara samimi duygularla yönelir ve bu yaşantıları örnek alarak kendileri de uygulamak isterler.⁷⁹ Babanın çocuğunu sevdiğini ve ona değer verdiğini

⁷³ Yılmaz, *agt*, s.53–54.

⁷⁴ Konuk, *age*, s. 56.

⁷⁵ Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, s. 145.

⁷⁶ Seyyar, *agm*, ss.1-17; Bulut, *agm*, ss. 197-228; Kulaksızoğlu, *age*, s. 93.

⁷⁷ Özgür, *age*, s. 305.

⁷⁸ Özgür, *age*, s. 304.

⁷⁹ Hüseyin Peker, “Ailede Din Eğitiminin Psikolojik Esasları”, *Diyanet Dergisi*, c. 21, sayı:1, 1985, ss. 21-26.

göstermesi, onun sempatisini kazanmasına ve dine yaklaşmasını sağlama vesile olabileceği gibi, sevgiyle beslenmeyen, anlayışsız ve mesafeli ilişkiler de dini içerikli mesajların olumlu bir şekilde karşılanmamasına neden olabilmektedir.⁸⁰

Araştırmamızda deneklerin % 50'sinin üvey babaları ile olan ilişkilerini kötü, % 31'inin ise ilgisiz olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Farklı bir baba yanında yaşayan ve son derece kırılğan bir durumda olan çocuk, üvey babanın soğuk davranması, ilgi göstermemesi, anlayışsız ve kırıcı olması karşısında özdeşim kuramadığı üvey babaya yakınlık hissetmeyebileceği gibi, bu tür olumsuz tavırları karşısında tepki gösterip dinen de onu kendisine örnek almayacaktır.

8.4. Anne Babanın Yaşam Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Düzeyleri

Tablo 4: Anne Babanın Yaşam Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Puanları İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Anne Baba Durumu	N	%	X	S	1	2	3	4	5	6
1. Anne baba sağ ve beraber yaşıyorlar	136	50.9	105.93	17.52	.	_	*	_	_	_
2. Anne baba sağ ayrı yaşıyorlar	38	14.2	111.07	10.47	-	.	*	*	*	-
3. Baba sağ anne vefat	28	10.5	86.14	30.59	*	*	.	-	-	-
4. Anne sağ baba vefat	34	12.7	97.32	22.66	-	*	-	.	-	-
5. İkisi de vefat	20	7.5	94.40	23.77	-	*	-	-	.	-
6. Bilmiyorum	11	4.1	97.54	22.09	-	-	-	-	-	.
Toplam	267	100.0	102.28	21.03						
Sd= 5/261	F= 7.25		p<0.001	Önemli						

197

OMÜİFD

Tablo 4'de anne babanın yaşam durumuna göre araştırmaya katılan çocukların % 50.6'sının anne babalarının sağ ve birlikte yaşadığı, %

⁸⁰ Yiğit, *ağm*, ss. 179-203.

14.2'sinin anne babasının sağ fakat ayrı yaşadığı, % 12.7'sinin annesinin sağ babasının vefat ettiği, % 10.5'inin babasının sağ annesinin vefat ettiği, % 7.5'inin anne ve babasının her ikisinin vefat ettiği, % 2.2'sinin anne babalarının durumunu bilmedikleri ve % 2.2'sinin ise evlatlık olduğu görülmektedir.

Anne babanın yaşam durumuna göre deneklerin dindarlık düzeyine bakıldığında, $X=111.07$ ortalama ile anne babası sağ fakat ayrı yaşayan çocukların en dindar grup oldukları görülmektedir. Onları $X=105.93$ ile anne babası sağ ve beraber yaşayanlar, $X=97.54$ ile anne babasının durumunu bilmeyenler, $X=97.32$ ile annesi sağ babası vefat etmiş olanlar ve $X=94.40$ ile de anne babası vefat etmiş olanlar takip etmektedir. Anne babanın durumuna göre en az dindar olan grubu $X=86.14$ ile babası sağ annesi vefat etmiş olanlar oluşturmaktadır.

Anne baba yaşam durumunun sokak çocuklarının dindarlık düzeyi açısından anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını saptamaya yönelik yapılan tek yönlü varyans analizi (F testi) sonucunda ($p<0.001$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu belirlenmiştir. Çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey-HSD testi analizi sonucunda da bu anlamlı farklılaşmanın, anne babası sağ ve ayrı yaşayan çocuklar ile anne babası sağ ve beraber yaşayan, babanın sağ annesinin vefat ettiği, annesinin sağ babasının vefat ettiği ve anne babanın her ikisinin de vefat ettiği çocuklar arasında olduğu görülmüştür.

Anne babanın yaşam durumuna göre, "Anne babası sağ ve birlikte yaşayan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi, diğerlerinin dindarlık düzeyine göre daha yüksektir." şeklinde düzenlenen hipotez doğrulanmıştır.

Çocuğun ahlâk sisteminin kaynağı anne ve baba olup, anne babayla özdeşim ise çocuğun aile değerlerini kabul etmesini ve onları içselleştirmesini sağlamaktadır.⁸¹ Küçük bir çocuk için dünyadaki en önemli kişiler

⁸¹ Luella Cole& John B., Morgan, *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi*, çev.: B.H.Vassaf, İstanbul 2001, ss. 370-372.

onun ebeveynleridir. Çocuk büyüdükçe ilişkiler değişmesine rağmen ebeveynlerin rolü azalmaz.⁸² Kişiliğin gelişiminin bu ilk yıllarında çocuk için en önemli şey, anne babalı bir yuvada sevilerek ve güven duyularak yetişmektir.⁸³

Hipotezimizin aksine anne babanın sağ ve birlikte yaşadığı ailelerin çocuklarının dindarlık puanlarının düşük olduğu görülmektedir. Bu durum anne babanın sağ ve birlikte olmasının tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmış olması ailelerin uyumundan kaynaklanmış olabilir. Nitekim anne babanın sağ ve birlikte olduğu ailelerin uyumuna bakıldığında deneklerin % 41.2'sinin bazen iyi geçinip bazen kavga ettiği, % 16.9'unun ise hiçbir zaman iyi geçinemediği her zaman kavga ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla anne babanın sağ olması yanında evdeki aile uyumunun da önemli olduğu görülmektedir. Bunun yanında sokaktaki arkadaş grupları da çocuklar üzerinde etkili olmuş olabilir.

Öte yandan anne babanın dindar olmaması da pekâlâ mümkündür. Aileler dini konularda yeterli bilgiye sahip olmayabilecekleri gibi dini değerlere karşı da olabilirler. Bu tür ailelerde yetişen çocuklardan farklı bir dindarlık beklemek pek gerçekçi görülmemektedir. Bilindiği üzere anne babanın dine karşı olumlu ya da olumsuz tutumu çocukların dine bakışını etkileyen faktörlerdendir.⁸⁴ Dinî değerler ailede temsil edilen şekliyle çocuğun dünyasına girer. Ailede verilen din eğitiminin olumlu ya da olumsuz karakteri sonraki yıllarda çocuğun veya gencin dine karşı tutumunda belirleyici role sahiptir.⁸⁵

Parçalanmış ailelerde ise, ailenin parçalanması kadar parçalanma şekli de önem arz etmektedir. Anne babanın olmadığı durumlarda (ölüm,

⁸² Walczak&Burns, *age*, ss. 203–204.

⁸³ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 264.

⁸⁴ İsmail Sağlam, "Anne Baba Dindarlığının Çocuk Üzerindeki Etkisi", *Dindarlık Olgusu Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, Bursa 2006, ss. 163–180; A.Rıza Aydın, "Çocuğun Dinî Kişiliğinin Gelişiminde Aile Faktörü", *Ekev Akademi Dergisi*, c. 7, sayı: 15, 2003, ss. 105–112.

⁸⁵ M.Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, İstanbul 1997, s.27.

boşanma, terk etme, vb.) kişilik, cinsiyet rollerini kabullenme ve ona uygun davranma olumsuz olarak geliştiği gibi⁸⁶, dinî şuurun gelişmesinde ve dinî konuların doğrudan öğretilmesinde de çeşitli zorluklar yaşanabilmektedir.⁸⁷ Aile fertlerinden birisinin olmaması, özellikle de erkek çocuğun özdeşim yapacağı babanın olmaması onun dinî rollerini yapmasını azalttığı gibi babanın varlığı da onu artırıcı bir etkidir. Dolayısıyla babanın varlığı çocuğun dinî gelişiminde ve onun dindarlığında önemli bir etkidir. Parçalanmış aile ortamlarında yetişen kız çocuklarında aneden uzaklaşma, erkek çocuklarında ise baba otoritesini saymama kendisini gösterebilmektedir.⁸⁸ Bu tür parçalanmış aile ortamlarında yetişen çocuklar anne babanın değerlerini reddedebilirler.

Çocukların ebeveynlerinden birisini veya her ikisini kaybetmesi, anne ve babasını hiç tanımaması onlarda ruhen bir boşluk hissettirecektir. Bu durumda olan çocuklar anne baba rol modelleri, sevgi, ilgi vb. birtakım değerlerden mahrum yetişecektir. İleride aile kuracak bu çocukların, anne baba rol modelleri açısından eşleriyle ve çocuklarıyla ilişkilerinde problemler yaşaması ihtimal dairesinde görülmektedir.

⁸⁶ Mary J.Gander&Harry W.Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, haz.:Bekir Onur, Ankara 1995, s. 447.

⁸⁷ Aydın, *agm*, ss. 105–112; Pazarlı, *Din Psikolojisi*, s. 46.

⁸⁸ Abadan –Unat, *agm*, ss. 147-171;Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, s. 145.

8.5. Anne İle İlişki Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Düzeyleri

Tablo 5: Anne İle İlişki Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Puanları İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Anneye İlişki Durumu	N	%	X	S	1	2	3	4	5	6
1. Çok iyi	12	4.5	112.58	10.29	.	-	-	-	-	-
2. İyi	93	34.8	99.98	23.27	-	.	-	-	-	-
3. Bazen iyi bazen kötü	56	21.0	102.85	19.29	-	-	.	-	-	-
4. İlgisiz	43	16.1	104.09	21.73	-	-	-	.	-	-
5. Kötü	48	18.0	103.00	18.97	-	-	-	-	.	-
6. Hatırlamıyorum	15	5.6	94.80	22.93	-	-	-	-	-	.
Toplam	267	100.0	102.06	21.09						
Sd= 5/261	F= 1.25	p>0.05	Önemsiz							

Tablo 5’de görüldüğü üzere anneleri ile olan ilişkilerine göre araştırmaya katılan çocukların % 34.8’inin ilişkilerinin iyi, % 21’inin bazen iyi bazen kötü, % 18’inin kötü, % 16.1’inin ilgisiz, % 5.6’sının ilişkilerini hatırlamadığı ve % 4.5’inin ise ilişkilerini çok iyi olarak nitelendirdiği görülmektedir.

Anne ile ilişki durumuna göre deneklerin dindarlık düzeyine bakıldığında, X=112.58 ortalama ile anneleri ile ilişkilerini çok iyi olarak belirten çocukların en dindar grup oldukları görülmektedir. Onları X=104.09 ile annesinin ilgisiz olduğunu belirtenler, X=103.00 ile anneleri ile ilişkile-

rini kötü olarak belirtenler, $X=102.85$ ile bazen iyi bazen kötü olarak belirtenler ve $X=99.98$ ile anneleri ile ilişkilerini iyi olarak belirtenler takip etmektedir. Anne ile ilişki durumuna göre en az dindar olan grubu $X=94.80$ ile anneleri ile ilişkilerini hatırlamayanlar oluşturmaktadır.

Anne ile ilişki durumuna göre sokak çocuklarının dindarlık düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığını saptamaya yönelik yapılan tek yönlü varyans analizi (F testi) sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın ($p>0.05$) istatistiksel düzeyde önemli olmadığı görülmüştür. Anne ile ilişki durumuna göre, anneleri ile ilişkileri çok iyi olan çocukların dindarlık puan ortalamasının ($X=112.58$) diğerlerinin puan ortalamalarına göre daha yüksek olmasına karşılık aralarındaki farkın, istatistiksel olarak ($p>0.05$) anlamlı bulunmadığı görülmektedir.

Anne ile ilişki durumunu ortaya koyan bulgulara göre, “Anneleri ile ilişkileri iyi olan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi, anneleri ile ilişkileri iyi olmayan sokak çocuklarının dindarlık düzeyine göre daha yüksektir.” şeklinde düzenlenen hipotez doğrulanmamıştır.

Anne çocuk arasındaki ilişki çocuğun hem çevresini hem de kendi benliğini algılamasında ve değerlendirmesinde etkili bir faktördür. İhtiyaçları uygun bir şekilde karşılanan çocukta güven hissinin temeli böylece atılmış olur.⁸⁹ Çocuğun ruhsal gelişiminde ve sosyalleşmesinde annenin ayrı bir etkisi vardır. Çocuğun anne ile kuracağı güvenli bağlanma ilişkisi sağlıklı ruhsal gelişimin temeli olarak kabul edilmektedir.⁹⁰

Böyle bir sonucun ortaya çıkmış olması, çocukların çok erken yaşta evden ayrılmalarından ileri gelebileceği gibi, annenin üvey olmasından da ileri gelebilir. Nitekim anneyle ilişki ile annenin öz olup olmadığına bakıldığında, annesi ile ilişki durumunu ilgisiz olarak belirten çocukların % 20.9’unun, kötü olduğu belirtilen çocukların ise % 20.8’inin annelerinin üvey olduğu görülmektedir. Anne ile ilişkilerin kötü olması ya da ilgisiz-

⁸⁹ Başbakanlık Aile Araştırmalar Kurumu, *Yurtdışına İşgücü Göçü ve “Parçalanmış Aile”*, Ankara 1996, s.134;İsa Halis, *Çocuk Eğitiminde Disiplin*, İstanbul 2003, s. 138.

⁹⁰ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları*, s. 94;Hökelekli, “Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 40, sayı: 2, 2004, ss. 41–60.

likler anne babanın kendi aralarında kötü giden ilişkilerinin çocuklara yansımından veya ekonomik sebeplerden de kaynaklanmış olabilir. Aynı şekilde anne ile ilişki durumunu kötü olarak ifade eden çocukların % 16.7'sinin, ilgisiz olduğunu ifade eden çocukların ise % 37.2'sinin ailesinin parçalanmış olduğu görülmektedir. Parçalanmış ailelerde (vefat veya ayrılma) eşinin desteğini yitiren kadınların evin yükünü tek başına taşımak zorunda kaldığı için çocuklarıyla ilişkisini sağlıklı yürütememesi⁹¹de bir diğer neden olarak söylenebilir.

Diğer taraftan bu durum aşırı baskı veya umursamazlığın neticesi de olabilir. Aşırı otoriter ailelerde çocuğa baskı yapılabilmektedir. Baskı ile yapılan birtakım uygulamalar çocuğun belli bir yaşa gelmesiyle ortadan kalkmakta, bu çocukların ibadetlerinde aksamalar ve terketmeler olabilmekte ve çocuklar bir tepki olarak dinî olan her türlü şeyi reddetme eğilimine girebilmektedirler. Aşırı hoşgörülü ailelerde ise dinî yaşantıya hiçbir şekilde müdahale edilmemektedir. Nitekim Aydın, dinî değerlere karşı tutum geliştirmede bireyin ailesine bağlı olduğunu, aşırı baskı kurulan ve zorlanan bireylerin dinî değerlere karşı olumsuz tavır geliştirebileceği gibi, anne babanın çocuklara dinî sorumluluğu hatırlatması bakımından müdahaleci olmamasının da çocukları dine karşı ilgisizliğe itebileceğini, bunun da zamanla dinî değerleri inkâra götürebileceğini belirtmektedir.⁹² Kılavuz çalışmasında, anne ile özdeşleşmede sevginin etkili olduğunu ve annesine benzemek isteyenlerin ahlakî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması, namaz kılma ve oruç tutma konusunda annelerinin üzerlerinde daha fazla etkili olduklarını belirtmişlerdir.⁹³ Sağlam da dindar ailede annenin çocuklar üzerinde babanın yaklaşık iki katı kadar daha etkili olduğunu belirtmektedir.⁹⁴

⁹¹ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları*, s. 143;;Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, s. 110; Abadan-Unat, *ağm*, ss. 141-155.

⁹² A.Rıza Aydın, *Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, O.M.Ü.S.B.E., 1995), s. 188.

⁹³ Kılavuz, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi*, ss. 209–255.

⁹⁴ Sağlam, *Anne Baba Dindarlığının Çocuk Üzerindeki Etkisi*, ss. 163–180.

8.6. Baba İle İlişki Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Düzeyleri

Tablo 6: Baba İle İlişki Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Puanları İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Baba İle İlişki Durumu	N	%	X	S	1	2	3	4	5	6
1. Çok iyi	7	2.6	114.42	9.48	.	-	-	-	-	-
2. İyi	42	15.7	108.26	11.97	-	.	-	-	*	-
3. Bazen iyi bazen kötü	61	22.8	103.40	19.34	-	-	.	-	-	-
4. İlgisiz	48	18.0	106.35	15.36	-	-	-	.	-	-
5. Kötü	93	34.8	96.68	26.01	-	*	-	-	.	-
6. Hatırlamıyorum	16	6.0	96.31	23.11	-	-	-	-	-	.
Toplam	267	100.	102.20	20.98						
Sd= 5/261	F= 3.26	p<0.001	Önemli							

Tablo 6'da görüldüğü gibi babaları ile olan ilişkilerine göre ankete katılan çocukların % 34.8'inin ilişkilerinin kötü, % 22.8'inin bazen iyi bazen kötü, % 18'inin ilgisiz, % 15.7'sinin iyi, % 6'sının ilişkilerini hatırlamadığı ve % 2.6'sının ise ilişkilerini çok iyi belirttikleri görülmektedir.

Baba ile ilişki durumuna göre deneklerin dindarlık düzeyine bakıldığında, $X=114.42$ ortalama ile babaları ile ilişkilerini çok iyi olarak belirten çocukların en dindar grup oldukları görülmektedir. Onları $X=108.26$ ile babaları ile ilişkilerini iyi olarak belirten çocuklar, $X=106.35$ ile ilgisiz olduğunu belirtenler, $X=103.40$ ile bazen iyi bazen kötü olarak belirtenler

ve $X=96.68$ ile de babaları ile ilişkilerini kötü olarak belirtenler takip etmektedir. Baba ile ilişki durumuna göre en az dindar olan grubu $X=96.31$ ile babaları ile ilişkilerini hatırlamayanlar oluşturmaktadır.

Baba ile ilişki durumunun sokak çocuklarının dindarlık düzeyi açısından anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını saptamaya yönelik yapılan tek yönlü varyans analizi (F testi) sonucunda ($p<0.001$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu belirlenmiştir. Çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey-HSD testi analizi sonucunda da bu anlamlı farklılaşmanın, babaları ile ilişkileri iyi olan çocuklar ile babaları ile ilişkisi kötü olan çocuklar arasında olduğu görülmüştür.

Baba ile ilişki durumuna göre, "Babaları ile ilişkileri iyi olan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi babaları ile ilişkileri iyi olmayan sokak çocuklarının dindarlık düzeyine göre daha yüksektir." şeklinde düzenlenen hipotezin doğrulandığı görülmüştür.

Babaları ile ilişki durumuna göre çocukların dindarlık puanlarının – ilgisiz olanlar istisna edilirse- ilişki durumunu hatırlamayanlardan ilişkileri çok iyi olanlara doğru gidişte olumlu bir düzeyde arttığı görülmektedir. Baba ile ilişki durumu ile babanın öz olma durumuna bakıldığında, çok iyiden kötüye doğru gidişte ilişki durumunu ilgisiz olarak belirten çocukların % 27.1'inin, kötü olarak belirten çocukların ise % 22.6'sının babalarının üvey olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere ilgisiz aile ortamında yetişen çocuklar olumlu bir kişilik ve davranış geliştirmekte güçlük çekerler. Çocukla ilişkinin en iyisi ve en güzeli sevgiye en çok yer verilir.⁹⁵ Ailenin çocuğa soğuk davranması, anlayışsız ve kırıncı olması çocuğun kişiliğinin gelişimine olumsuz etki eder ve anne babayla özdeşim kuramadığı için de onları rol model olarak almaz.⁹⁶

Geleneksel olarak ülkemizde babaların çocuklara karşı sevgisini belli etmeyen sert ve baskılı bir kişilik olduğu belirtilmektedir.⁹⁷ Gençler en

⁹⁵ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, İstanbul 1982, s. 50.

⁹⁶ Başbakanlık Aile Araştırmalar Kurumu, *ağm*, s.134, 149;Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, s. 149.

⁹⁷ Köknel, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, İstanbul 1981, ss. 49-50.

çok birlikte olmaktan hoşlandıkları aile üyeleriyle özdeşleşmektedirler. Baba ile çocuk arasındaki ilişki olumlu ise, aralarında yakınlık ve diyalog varsa babanın çocuğun üzerindeki etkileri uzun bir süre devam etmektedir.⁹⁸ Bunun aksine babadan ilgi ve sevgi görmeyen çocuklarda ise güvensizlik, öz saygısını yitirme ve terkedilmişlik duygusu görülmektedir.⁹⁹ Aileyle sağlıklı ilişkiler kurabilen çocuklar daha sağlıklı bir kişilik geliştirmekte ve başkalarıyla daha doyumlu ilişkiler kurabilmektedir.

Babanın çocuk üzerindeki etkileri yapılan çalışmalarda görülmektedir. Kılavuz, çalışmasında öğrencilerin ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması, namaz kılma ve oruç tutma konusunda en çok babalarından etkilendiklerini ifade etmektedir.¹⁰⁰ Uysal'ın çalışmasında ise, babanın oruç tutmasının çocuğun oruç tutması üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu belirtilmektedir.¹⁰¹ Aydın da anne babanın çocuklarına karşı takındıkları her bir tavrın onların dinî değerlere karşı tutumları üzerinde olumlu veya olumsuz manada büyük ölçüde etkili olduğunu belirtmektedir.¹⁰²

⁹⁸ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, s. 164.

⁹⁹ Başbakanlık Aile Araştırmalar Kurumu, *ağm*, s.134;Saran, *ağm*, ss.135-142;Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, s. 110.

¹⁰⁰ Kılavuz, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi*, ss. 209-254.

¹⁰¹ Veysel Uysal, *Psiko-Sosyal Açıldan Oruç*, Ankara 1994, s. 76.

¹⁰² Aydın, *ağt*, s. 175.

8.7. Anne Baba Uyumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Düzeyleri

Tablo 7: Anne Baba Uyumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Puanları İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Anne Baba Uyumu	N	%	X	S	1	2	3	4	5	6
1. Her zaman iyi geçinirlerdi	16	6.0	115.00	6.66	.	-	*	-	-	*
2. Çoğu zaman iyi geçinir, çok az kavga ederlerdi	93	34.8	102.09	20.24	-	.	-	-	-	-
3. Bazen iyi geçinir, bazen kavga ederlerdi	94	35.2	96.80	25.22	*	-	.	*	-	-
4. Hiçbir zaman iyi geçinmez her zaman kavga ederlerdi	48	18.0	110.39	9.82	-	-	*	.	-	*
5. Hatırlamıyorum	9	3.4	104.11	17.60	-	-	-	-	.	-
6. Bilmiyorum	7	2.6	83.85	23.25	*	-	-	*	-	.
Toplam	267	100.0	102.08	21.13						
Sd= 5/261	F= 5.30	p<0.001	Önemli							

207
OMÜİFD

Tablo 7'de anne baba uyumuna göre araştırmaya katılan çocukların anne babalarının % 35.2'sinin bazen iyi geçinip bazen kavga ettiği, % 34.8'inin çoğu zaman uyumlu olduğu çok az kavga ettiği, % 18'inin sürekli uyumsuz ve çatışmalı olduğu, % 6'sının her zaman uyumlu olduğu, % 3.4'ünün anne baba uyumunu hatırlamadığı ve % 2.6'sının ise anne babalarının uyumunu bilmedikleri görülmektedir.

Anne baba uyumuna göre deneklerin dindarlık düzeyine bakıldığında, X=115.00 ortalama ile anne babasının her zaman iyi geçindiğini

belirten çocukların en dindar grup oldukları görülmektedir. $X=110.39$ ile anne babasının hiçbir zaman iyi geçinemediğini her zaman kavga ettiğini belirtenler ikinci sırada, $X=104.11$ ile anne babasının uyum durumunu hatırlamayanlar ise üçüncü sırada bulunmaktadır. Onları $X=102.09$ ile çoğu zaman iyi geçinip çok az kavga edenler ve $X=96.80$ ile de bazen iyi geçinip bazen kavga edenler takip etmektedir. Anne baba uyumuna göre en az dindar olan grubu $X=83.85$ ile anne babasının uyum durumunu bilmeyenler oluşturmaktadır.

Anne baba uyumunun sokak çocuklarının dindarlık düzeyi açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmış farklılaşmadığını saptamaya yönelik yapılan tek yönlü varyans analizi (F testi) sonucunda ($p<0.001$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu belirlenmiştir. Çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey-HSD testi analizi sonucunda da bu anlamlı farklılaşmanın, anne baba uyumu iyi olan çocuklar ile anne babası bazen iyi geçinip bazen kavga eden, hiçbir zaman iyi geçinemeyip her zaman kavga eden ve anne babasının uyumunu bilmediğini belirten çocuklar arasında olduğu görülmüştür.

Anne baba uyumuna göre, “Anne babasının uyumu iyi olan çocukların dindarlık düzeyi anne babaları daha az uyumlu olanlara göre daha yüksektir.” şeklinde düzenlenen hipotezi doğrulamaktadır.

Aile bireyleri arasında birlik ve dayanışma, birbirleriyle olan iyi ilişkileri ve birbirlerine karşı besledikleri sevgi, saygı ve sempati birlikte yaşanan evin sevilmesini, bu özelliklerin bulunmaması ise o aileden uzaklaşmaya yol açan sebepleri doğurmaktadır.¹⁰³ Elverişli bir manevi havaya sahip olan ailede çocuklar mutlu olduğu gibi evlerine de bağlıdır. Aileye karşı beslenen sevgi ve evde hissedilen huzur ortamı çocukların okulda ve diğer sosyal çevrelerde rahat hareket etmelerini sağladığı gibi geçimsizlik de bütün bu atmosferi bozabilmektedir.¹⁰⁴ Uyumlu ve sıcak ilişkiler anne babadan çocuklara doğru yayıldığı gibi gerginlik ve

¹⁰³ Özgür, *age*, s. 299.

¹⁰⁴ Özgür, *age*, s. 300.

sürtüşmeli bir ortam da çocuklar için güvensiz ve tedirgin edici bir ortam yaratır.¹⁰⁵ Aile içindeki duygusal etkileşim çocuğun heyecan dünyasını doğrudan etkiler ve çocuğa güven duygusunu aşılar.¹⁰⁶

Gürses, kişinin dinin bütün inançlarını, tevazu ve merhamet değerlerini ve insanlık sevgisini içselleştirip kişiliğinin bir parçası haline gelen inancını yaşayan kişilerin ailede görülen sevgi ile ilişkili olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁷ Akbağ ise, olumlu anne baba tutumunu algılayanların yüksek bir sosyal uyuma sahip olduğunu, olumsuz anne baba tutumu algılayanların ise olumsuz bir uyum ortaya çıkardığını belirlemiştir.¹⁰⁸ Küçüksüleymanoğlu da çalışmasında disiplin suçu işleyen çocukların aile içi huzursuzluktan etkilendiklerini, aile içinde gerekli ilgiyi görmediklerini ve yeterince dikkate alınmadıklarını belirtmektedir.¹⁰⁹

Anne ve baba arasında sürekli tartışma ve karşılıklı suçlamaların sürdüğü uyumsuz ve mutsuz bir ailede yetişen çocuklar veya gençler büyük bir olasılıkla mutsuz ve uyumsuz bir evliliğin eşleri olmaya aday olmaktadır. Evlilikle ilgili olumsuz duygu ve yargılar, mutsuz ve uyumsuz çiftlerin çocuklarına da geçebilmekte; uyumsuz, mutsuz ve başarısız evliliklerin zincirleme devam etmesine neden olabilmektedir.

¹⁰⁵ Hökelekli, *Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim*, ss. 41–60.

¹⁰⁶ Başbakanlık Aile Araştırmalar Kurumu, *agm*, s.134;Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s. 132.

¹⁰⁷ İbrahim Gürses, “Dindarlıkla İlgili Tutumlar ve Otoriteryen Kişilik İlişkisi”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ss. 71–115.

¹⁰⁸ Müge Akbağ, “Liseli Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, M.Ü.S.B.E., 1994), s. 136.

¹⁰⁹ Rüyam Küçüksüleymanoğlu, “Okullardaki Suçlu Çocuk Profili ve Okul Yönetiminin Suçlu Çocuklara Bakışı”, *1.Ulusal Çocuk ve Suç; Nedenler ve Önlem Çalışmaları Sempozyumu*, Ankara 2002, ss. 344–346.

8.8. Anne Babanın Alkol Kullanma Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Düzeyleri

Tablo 8: Anne Babanın Alkol Kullanma Durumuna Göre Sokak Çocuklarının Dindarlık Puanları İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Değiş- ken	Anne Babanın Alkol Kullanma Durumu	N	%	Sıra Ort.	X ²	p
	Her ikiside kullanıyor	4	1.5	135.25	13.17	.004
					5	
Dindar- lık	Sadece babam kulla- nıyor	119	45.8	148.23		p>0.05
Düzeyi	Her ikiside kullanmı- yor	117	45.0	117.14		Önem- siz
	Bilmiyorum	20	7.7	102.25		
	Toplam	260	100.0			

210

OMÜİFD

Not: Bir grup içindeki kişi sayısı 7'nin altında olduğu için Parametrik Olmayan (Non-Parametric) test yapılmıştır.¹¹⁰

Tablo 8'e göre, anne babanın alkol kullanma durumuna bakıldığında, çocukların % 45.8'inin sadece babalarının alkol kullandığı, % 45'inin anne babasının her ikisinin de alkol kullanmadığı, % 7.7'sinin anne babalarının alkol kullanıp kullanmadığını bilmedikleri ve % 1.5'inin ise anne ve babalarının her ikisinin de alkol kullandığını belirttikleri görülmektedir.

Anne babanın alkol kullanma durumuna göre deneklerin dindarlık düzeyine bakıldığında, X=106.00 ortalama ile her ikisinin de kullandığını belirten çocukların en dindar grup oldukları görülmektedir. Onları X=105.67 ile sadece babası kullananlar, X=98.91 ile her ikiside kullanma-

¹¹⁰ Alloy, L. B. Y N. Tabachnik, "Assessment of Covariation by Humans and Animals: The Joint Influence of Prior Expectations and Current Situational Information", *Psychological Review*, núm. 91, 1984, pp. 112-149.

yanlar takip etmektedir. Anne babanın alkol kullanma durumuna göre en az dindar olan grubu $X=95.90$ ile anne babanın alkol kullanıp kullanmadığını bilmeyenler oluşturmaktadır.

Anne babanın alkol kullanma durumunun çocukların dindarlık düzeyi açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmış farklılaşmadığını saptamaya yönelik yapılan tek yönlü varyans analizi (F testi) sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın ($p>0.05$) istatistiksel düzeyde önemli olmadığı anlaşılmıştır. Anne babanın alkol kullanma durumuna göre bilmemeden ikisinin de kullanma durumuna doğru alkol kullanmada olumsuz dindarlık puanında ise olumlu bir artmanın olduğu görülmektedir.

Anne babanın alkol kullanma durumuna göre, "Anne babası alkol kullanmayan sokak çocuklarının dindarlık düzeyi, anne babası alkol kullanan sokak çocuklarına göre daha yüksektir." şeklinde düzenlenen hipotezimiz doğrulanmamıştır.

Anne babası alkol kullanan sokak çocuklarının dindarlık puan ortalamalarının diğerlerine göre olumsuz yüksek olduğu görülmektedir. Öncelikle anne babası alkol kullanan ($X=106.00$) ve kullanmayan ($X=105.67$) çocukların dindarlık puan ortalamalarının birbirine çok yakın olması yanında anne babanın her ikisinin de alkol kullandığı aile sayısı az olduğundan (4 kişi) genelleme yapmak pek sağlıklı olmayabilir.

Diğer taraftan çocuklar aileden erken yaşta ayrılmış ve sokakta birlikte yaşadıkları arkadaş çevresi onları değiştirmiş olabilir. Aileden ayrılma ile birlikte çocuklar üzerindeki aile desteği ortadan kalkmaktadır. Anne baba yanında amca, dayı, dede gibi yakın akrabaların, okul desteği ve gözetiminin de ortadan kalkması ile sokakta yaşayan çocuklar üzerinde arkadaş çevresi etkin konuma gelmektedir. Günün tamamını sokaklarda birlikte geçiren, beraber ağlayıp beraber gülen, bir kardeş gibi ekmeğini bölüp birbirleriyle paylaşan ve destek olan çocukların birbirlerini etkilemeleri son derece normaldir. Gençlik gruplarında grubun bir arada geçirdiği zaman arttıkça birbirini tanıma ve etkileme oranı artmakta, etki-

li grup lideri grup üyelerini dönüştürebilmektedir.¹¹¹ Birey arkadaş gruplarının dindar oluşuna göre dindar, dinden uzak oluşuna göre de dinden uzak olabilmektedir.¹¹² Sokakta yaşadıkları bu ortam çocukların değer yargılarını değiştirmiş olabilir.

Öte yandan anne babanın dindar olmaması veya çocukların dinî çelişki yaşamaları da pekâlâ mümkündür. Aileler dini konularda yeterli bilgiye sahip olmayabilecekleri gibi bu bilgiyi nasıl sunacaklarını bilemeyebilir veya hatalı metod da kullanabilirler. Anne babanın dini hassasiyeti yoksa veya çok az ise çocuğa bir şey vermesi mümkün görülmemektedir. Yılmaz, çalışmasında ailenin dindarlık düzeyinin çocuğun dinî bilgi düzeyi üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir.¹¹³ Aile çocuğun dinî bilgileri üzerinde etkili olduğu gibi olumsuz davranışlar edinmede de önemli etkidir. Ailenin dinin yasakladığı davranışları uygulaması da çocuğun dindarlığı üzerinde çelişki yaratabilir. Esasında ailenin tutum ve davranışları çocukları etkilemekte ve çocukların bu alışkanlıkları kolayca benimsemelerini sağlamaktadır.¹¹⁴ Bu durum çocuğun öğrenilen bir davranış bozukluğu olarak alkol alışkanlığı kazanma tehlikesini meydana getirmektedir.¹¹⁵ Peker, çocukların iyi alışkanlıklar kazanmasının iyi davranışların birlikte yapılması ile olduğunu, anne babanın çocuklarına örnek olurken söylediklerini kendilerinin de uygulamasının büyük önem arz ettiğini belirtmektedir.¹¹⁶ Şemin de, anne babaların, ahlâk kurallarına gençlerin uymalarını istemelerine karşılık kendilerinin buna uymamalarının gençleri güvensizliğe ittiğini ifade etmektedir.¹¹⁷ Şentürk de benzer şekilde ailenin alkol kullanması ile çocukların kullanması arasında bir

¹¹¹ Kulaksızoğlu, *age*, ss. 89-90.

¹¹² Aydın, *agt*, s. 46.

¹¹³ Yılmaz, *agt*, s. 52.

¹¹⁴ Özgür, *age*, s. 302.

¹¹⁵ Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, s. 190.

¹¹⁶ Hüseyin Peker, "Çocuk ve Gençleri Suça İten Faktörler", *Diyanet Dergisi*, c. 27, s. 2, 1991, ss. 81-89.

¹¹⁷ Refia Şemin, *Gençlerimizin Psiko-Pedagojik Problemleri*, İstanbul 1973, s. 75.

ilişkinin olduğunu, ailesinde alkol kullanan kimsenin bulunmadığını ifade eden çocukların % 94.2'sinin alkol kullanmadığını belirtmektedir.¹¹⁸

Sonuç

Araştırmamızda sokakta yaşayan çocukların aile tipleri, aile içi ilişkiler ve anne baba uyumları dindarlık bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda sokakta yaşayan çocukların büyük çoğunlukla çekirdek ailelerden geldiği görülmüş ve geniş ailenin (X=115.50) çekirdek aile (X=100.46) ve parçalanmış aileye (X=111.07) göre çocukların dindarlıkları üzerinde daha etkili olduğu tespit edilmiştir.

Annenin öz olmasının (X=104.28) annesi öz olmayanlara (X=90.89) ve annesinin durumunu bilmeyenlere (X=87.72) göre çocuk üzerindeki olumlu etkisinin yüksek düzeyde olduğunu görülmüş, bunun çocukla arada oluşan sevgi, güven ve bağlanma duygularıyla beraber başladığı, çocuklarına yeterince sevgilerini gösteremeyen annelerin onlarla yeterli iletişim kuramamış olduğu ve bunun da çocuklarda kendilerinin anneleri tarafından sevilmediği şeklinde yorumlandığı değerlendirilmiştir. Aynı şekilde babanın öz olmasının (X=102.96) babası öz olmayan (X=102.16) ve babasının durumunu bilmeyenlere (X=87.72) göre çocukların dindarlık düzeyleri üzerinde daha etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anne babası sağ ve birlikte yaşayan sokak çocuklarının dindarlık düzeylerinin (105.93) düşük olduğu görülmüş, çocuklara değer aktarımında anne babanın sağ ve birlikte olmasının tek başına yeterli olmadığı, aile uyumunun da önemli olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

Anneleri ile ilişkileri çok iyi olan sokak çocuklarının dindarlık düzeyinin (X=112.58) diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmesine karşılık istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık babaları ile ilişkileri çok iyi olan çocukların dindarlık düzeylerinin (X=114.42) diğerlerine göre daha yüksek ve anlamlı olduğu tespit edilmiş

¹¹⁸ Ünal Şentürk, *Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü.S.B.E., 2006), s. 295.

ve baba ile olan olumlu ilişkilerin çocuklar üzerinde etkisini devam ettirdiği görülmüştür.

Anne baba uyumu çok iyi olan sokak çocuklarının dindarlık düzeyinin (X=115.00) anne baba uyumu yeteri kadar iyi olmayanlara göre daha yüksek ve anlamlı olduğu, aile içindeki olumlu duygusal etkileşimin çocuğun dünyasını doğrudan etkilediği ve böyle ortamlarda yetişen çocukların ailelerin değerlerini daha kolay özümlediği bilinmektedir.

Anne babası alkol kullanan sokak çocuklarının dindarlık düzeyinin (X=106.00) anne babası alkol kullanmayan (X=105.67) sokak çocuklarının dindarlık düzeylerine göre daha yüksek olmasına karşılık aralarında istatistiksel düzeyde anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür.

Kaynakça

- Abadan-Unat, Nermin, "Dış göç Akımının Türk Kadının Özgürleşme ve Sözde Özgürleşme Sürecine Etkisi", *Aile Yazıları 2, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, Beylü Dikeçliçil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 145-171.
- Acar, Hakan, "Duvarların Dışındaki Yaşam Çocukların Anlatımıyla Sokaklar", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, c. 5, sayı: 20, 2007, ss. 84-115.
- Ada, Şükrü, "Suçlu Çocukların Türkiye Profili", *Okullarda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu*, ed.:Âdem Solak, Ankara 2007, ss. 297-319.
- Ağca, Hüseyin, *Ailede Eğitim*, Ankara 2008.
- Akbağ, Müge, "Liseli Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, M.Ü.S.B.E., 1994).
- Ammar, Nawal H., "The Relationship Between Street Children and the Justice System in Egypt", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2009, vol. 53, n. 5, ss. 556-573, <http://ijo.sageup.com/cgi/content/abstract/53/5/556> (20.07.2010).
- Aptekar, Lewis, "Street Children In The Developing World:A Review of Their Condition", *Cross-Cultural Research*, c. 28, s. 3, 1994, ss. 195-224.
- Araz, Hacer, Türk Aile Yapısında Aile İçi Dini İletişim Problemleri ve Bunun Çocuğun Din Eğitimine Etkileri, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).
- Atauz, Sevil, *Ankara ve Şanlıurfa'da Sokak Çocukları*, Ankara 1994.
- _____, *Diyarbakır Sokak Çocukları Araştırması*, 'y.y.:Uluslararası Lions MD-118 Yönetim Çevresi, 1997.

- Atav, Nephan, “Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri”, *Aile Yazıları 3, Birey, Kişilik ve Toplum*, Beylü Dikeçli-gil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 1-21.
- Ay, M.Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, İstanbul 1997.
- Aydın, A.Rıza, *Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, O.M.Ü.S.B.E., 1995).
- _____, “Çocuğun Dinî Kişiliğinin Gelişiminde Aile Faktörü”, *Ekev Akademi Dergisi*, c. 7, sayı: 15, 2003, ss. 105–112.
- Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir 1994.
- Ayhan, Halis, *Eğitime Giriş ve İslâmiyet’in Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul 1982.
- Başbakanlık Aile Araştırmalar Kurumu, *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*, Ankara 1995.
- Başbakanlık Aile Araştırmalar Kurumu, *Yurtdışına İşgücü Göçü ve “Parçalanmış Aile”*, Ankara 1996.
- Bulut, Işıl, “Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma”, *Aile Yazıları 3, Birey, Kişilik ve Toplum*, Beylü Dikeçli-gil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 197-228.
- _____, *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi*, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara 1993.
- Cılga, İbrahim, *Korunmaya Muhtaç Gençlerin Sorunları ve Yetiştirme Yurtları*, Ankara 1989.
- Dabanlı, Duyan&Şule Bilir, “Ailelerde Boşanma Vakaları Sonucu Çocukların Geliştirdikleri Tepkiler ve Bu Tepkileri Doğuran Faktörler”, *Aile Yazıları 3, Birey, Kişilik ve Toplum*, Beylü Dikeçli-gil&Ahmet Çiğdem(drl.), Ankara 1991, ss. 143-156.
- Draz, M.Abdullah, *Din ve Allah İnancı*, çev.:Bekir Karlığa, İstanbul ‘t.y.’.
- Ekşi, Aysel, *Çocuk, Genç, Anne ve Babalar*, İstanbul 1990.
- Ekşi, Halil, “Din Eğitimi, Gençlik ve Kimlik”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, ed.: Hayati Hökelekli, Ankara 2002, ss. 153–182.
- Ennew, Judith, *Street and Working Children*, çev.:Çiçek Öztekin, Ankara 1998.
- Fromm, Erich, *Psikanaliz ve Din*, çev.:Şükrü Alpagut, İstanbul 1990.
- Gürses, İbrahim, “Dindarlıkla İlgili Tutumlar ve Otoriteryen Kişilik İlişkisi”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed.: Hayati Hökelekli, Ankara 2002, ss. 71–115.
- Halife, Abdullah H.M., “İslâm’da Suç Eğilimine Karşı Koruyucu Bir Mekanizma Olarak Dindarlık”, çev.:F.Mehveş Kayani, *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, c. II, sayı: 2, 1994, ss. 9–20.
- Halis, İsa, *Çocuk Eğitiminde Disiplin*, İstanbul 2003.
- Holm, Nils G., *Din Psikolojisine Giriş*, çev.: Abdülkerim Bahadır, İstanbul 2007.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara 1989.

- _____, "Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 40, sayı: 2, 2004, ss. 41-60.
[http://haber.mynet.com/turkiyede-10-bin-sokak-cocugu-var-15221-guncel/\(29.10.2012\)](http://haber.mynet.com/turkiyede-10-bin-sokak-cocugu-var-15221-guncel/(29.10.2012)).
- İnam, Ahmet, "Terör ve Din", *Dinî Araştırmalar*, c.7, sayı: 20, 2004, ss. 37-46.
- Jung, Carl Gustav, *Din ve Psikoloji*, çev.: Cengiz Şişman, İstanbul 1993.
- Karakuş, Sedat, "Anne-babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi ve Okul Başarısına Yansımaları", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, D.E.Ü.EĞT. Bilimleri Enstitüsü, 2003)
- Kayıklık, Hasan, "Allport'a Göre Dinî Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım", *Dinî Araştırmalar*, c. 5, sayı: 15, 2003, ss. 121-138.
- Kılavuz, M. Akif, "Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed.: Hayati Hökelekli, Ankara 2002, ss. 209-254.
- Kongar, Emre, "Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", *Aile Yazıları 2, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, Beylü Dikeçligil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 63-91.
- Köknel, Özcan, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, İstanbul 1996.
- Köktaş, M.Emin, *Türkiye'de Dinî Hayat*, İstanbul 1993.
- Köylü, Mustafa, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XLV, 2004, sayı: 2, ss. 137-154.
- Kula, Naci.M., *Kimlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*, İstanbul 2001.
- Kulaksızoğlu, Adnan, *Ergenlik Psikolojisi*, İstanbul 1999.
- Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, *2000'li Yıllara Doğru Sosyal Devletin Gerçekleştirilmesinde Sosyal Hizmetlerin Yeri ve Önemi*, Ankara 1995.
- Mehmedoğlu, Yurdağül, "Değer Oluşturucu ve Aktarıcı Konumuyla Aile", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 40, sayı: 2, 2004, ss. 29-40.
- İbni Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1970, c. I, s. 241.
- Özgür, İbrahim N., *Ailede, Okulda Çocuk ve Gencin Ruh Sağlığı*, İstanbul 1972.
- Özsan, Muharrem, "Çocuk Suçlarında Aile ve Anne-baba İlişkilerinin Rolü", *Aile Yazıları 3, Birey, Kişilik ve Toplum*, Beylü Dikeçligil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 35-41.
- Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Samsun 2000.
- _____, *99 Soruda Çocuk ve Suç*, İstanbul 1994.
- _____, "Suçlularda Dinî Davranışlar", *O.M.Ü.İ.F.D.*, IV, Samsun 1994, ss. 93-123.
- _____, "Çocuk ve Gençleri Suça İten Faktörler", *Diyanet Dergisi*, c. 27, s. 2, 1991, ss. 81-89.
- _____, "Ailede Din Eğitiminin Psikolojik Esasları", *Diyanet Dergisi*, c. 21, sayı:1, 1985, ss. 21-26.
- Polat, Oğuz, *Çocuk Pornografisi*, İstanbul 2007.
- Saran, Nephân, "Aile Hayatı ve Toplum", *Aile Yazıları 3, Birey, Kişilik ve Toplum*, Beylü Dikeçligil&Ahmet Çiğdem (drl.), Ankara 1991, ss. 135-142.

- Sağlam, İsmail, "Anne Baba Dindarlığının Çocuk Üzerindeki Etkisi", *Dindarlık Olgusu Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, Bursa 2006, ss. 163-180.
- Sayar, Kemal, "Boşanmış Ailede ve Çocuklarda Görülen Problemler", *Günümüzde Aile*, ed.:Ömer Çaha, İstanbul 2007.
- Sayita, Sevgi Usta, "Sokakta Yaşayan Çocuklar: *Çocuklar ve Suç-Ceza*", Ankara 2005, ss. 285-301.
- Seyyar, Ali, *Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları*, İstanbul 1999.
- _____, *Sosyal Siyaset Terimleri*, İstanbul 2002.
- _____, "Aile İçinde Çocuklara Yönelik Şiddete Karşı Sosyal Politikalar", *Kamu-İş Dergisi*, c. 5, sayı:4, 2000, ss. 1-17.
- Şemin, Refia, *Gençlerimizin Psiko-Pedagojik Problemleri*, İstanbul 1973.
- Şentürk, Hâbil, "Kişilik ve Din", *Yeni Ümit*, sayı: 34, 1996, ss. 18-23.
- Şentürk, Ünal, "Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler", (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İ.Ü.S.B.E., 2006).
- Topçu, Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası*, İstanbul 1997.
- Uluğtekin, Sevda, "1940'lı Yıllarda İstanbul'un Sokak Çocukları" *Prof. Dr. Sema Kut'a Armağan Yaşam Boyu Sosyal Hizmet*, Ankara 1999, ss. 200-204.
- Uysal, Veysel, *Psiko-Sosyal Açından Oruç*, Ankara 1994.
- Üstün, Ahmet, Müge Yılmaz&Şule Kibar, "Gençleri Şiddete Yönelten Nedenler", *Okullarda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu*, ed.:Âdem Solak, Ankara 2007, ss. 109-131.
- Yavuzer, Haluk, *Çocuk ve Suç*, İstanbul 2007.
- Yazır, M.Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. I, sad.:İsmail Karaçam ve diğerleri, İstanbul 1992.
- Yıldız, Ayşegül, "Sokakta Çalışan Çocuklarda Ahlaki ve Dini Duyguların Gelişimi", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, M.Ü.S.B.E., 2007).
- Yılmaz, Semiha, "7-9 Yaş Çocuklarının Dinî Bilgi ve Duygu Gelişimleri Üzerinde Ailenin Etkisi", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999).
- Yiğit, Ayşegül, "Çocuğun Gelişim Özellikleri ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 22, 2006, ss. 179-203.
- Yörükoğlu, Atalay, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, İstanbul 1998.
- _____, *Çocuk Ruh Sağlığı*, İstanbul 2000.
- _____, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, İstanbul 2007.
- Walczak, Byvette & Sheila Burns, *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri*, çev.:İsmail Ersevim, İstanbul 1999.
- Wells, Calvin, *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Doğası*, İstanbul 1994.

